

UNIVERSITAT DE BARCELONA

FACULTAT DE PEDAGOGIA

DEPARTAMENT DE TEORIA I HISTÒRIA

PROGRAMA DE DOCTORAT:

HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ SOCIAL CONTEMPORÀNIA

TESI DOCTORAL:

LES DONES A CATALUNYA

EN LA TRANSICIÓ DE L'ANTIC AL NOU RÈGIM:

ESFERES PÚBLIQUES I PRIVADES

Director: CONRAD VILANOU i TORRANO

Doctoranda: RAQUEL DE LA ARADA ACEBES

Barcelona, setembre de 2005

11 Cronologia

Aquesta seqüència temporal del procés d'institucionalització dels centres educatius per a dones abasta des de les primeres provisions i ordres relacionades amb la instrucció de les dones per part de l'Estat, començant pel regnat de Carles III fins al govern de la Restauració borbònica, Alfons XII i la Mancomunitat de Prat de la Riba.

Es tracta d'una relació cronològica de mesures legislatives que es van promoure des del govern, a més d'una sèrie d'esdeveniments que van permetre la incorporació de les dones al sistema educatiu al llarg de l'edat contemporània:

- 1771** Reial Provisió d'11 de juliol, assignació d'alumnes a les persones dedicades a l'ensenyament en funció del seu sexe "Ni los Maestros ni las Maestras podrán enseñar Niños de ambos sexos, de modo que las Maestras admitan sólo Niñas y los Maestros varones en las escuelas públicas."
- 1779** Reial Cèdula que permet a les dones treballar i ser instruïdes en tasques pròpies del seu sexe.
- 1783** 11 de maig, Reial Cèdula de Carles III per la qual s'estableixen oficialment les escoles de barri per a nenes
- 1812** Constitució de Cadis, establiment de l'ensenyament universal, públic, gratuït i lliure
- 1813** Informe Quintana proposa l'ensenyament de la dona, més relacionat amb l'educació moral que amb la instrucció, lligat a interessos privats i familiars.

- 1815** Ferran VII cedeix l'ensenyament primari a l'Església com a premi pel recolzament ideològic a la Santa Aliança
- 1816** Instrucció del 21 de febrer, ensenyament de costura per a les nenes
Reial Ordre d'abril de 1816 sobre educació primària: estableix la importància de les labors i el deure de la mestra d'ensenyar a llegir i escriure.
- 1820** Inici del Trienni constitucional. Fundació de l'Escola Lancasteriana femenina a Madrid sota la direcció de Ramona Aparicio.
- 1821** Reglament General d'Instrucció Pública que contempla els continguts bàsics per a l'educació de la dona, inclou lectura, escriptura i comptes (difícilment es portava a la pràctica per la manca de coneixements de les mestres, en tot cas, oferia aquest servei un mestre passant). El Reglament permet l'ensenyament privat.
- 1822** Proyecto de Reglamento General de Primera Enseñanza i Proyecto de un Plan metódico de primera enseñanza; es prohibia la coeducació de nens i nenes, ni tan sols aquestes escoles podien compartir el mateix edifici si aquest no disposava d'entrades separades per ambdós sexes.
- 1823** 8 d'abril, Primer pla d'escoles públiques municipals gratuïtes de l'Ajuntament de Barcelona, establiment de set escoles a la ciutat i una a la Barceloneta.
- 1825** Pla i Reglament d'escoles de primeres lletres: currículum on s'inclou la lectura del catecisme, l'escriptura, la importància de les tasques domèstiques i la religió.
Reial Cèdula per la qual es manté la separació física per sexes "Por ningún motivo ni pretexto se permitirá que a las Escuelas de niños

asistan niñas: debiendo estar educadas en otra Escuela o pieza separada."

- 1832** Claudia Fernández, primer títol oficial de mestra recollit a l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona.¹⁸⁷
- 1835** Pablo Montesino director d'Instrucció Primària, partidari de l'educació de les dones perquè aquestes influeixen en els nens petits.
- 1838** Reglament d'ensenyament primari. Aquest reglament tindrà repercussió directa en el procés d'extensió de la xarxa escolar i d'alfabetització de la població masculina.
- 1840** Pablo Montesino, partidari d'educar els infants des dels dos anys, publica *Manual para maestros de escuelas de párvulos*.
- 1842** Creació de les Escoles Dominicals per a mares de família, obra del clergue liberal Antonio María García Blanco.
- 1847** S'afegia al currículum de les dones principis d'higiene domèstica i labors delicades. Les mestres cobraven un terç menys que els mestres. Primera Escola Normal de Mestres per a dones a Navarra.
- 1851** Concordat amb la Santa Seu sota el govern moderat del general Narváez, cap de govern. Les congregacions religioses i escoles parroquials s'encarregaran de l'ensenyament a les ciutats, ja s'havia fet la desamortització de Mendizábal, desamortització de béns eclesiàstics al 1837, i el govern es va comprometre a subvencionar el clergat.
- 1857** Llei Moyano de 9 de setembre, dret de les dones a la instrucció pública. El cost de l'ensenyament primari correrà a càrrec d'ajuntaments i

¹⁸⁷ Esther CORTADA ANDREU *Les mestres de l'escola pública a Catalunya, 1857-1900: la definició d'un model professional entre la domesticitat i la transgressió*. Barcelona: Universitat de Barcelona, microforma 2000. Tesi doctoral de la Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Història Contemporània, 1998.

diputacions. Aquesta llei fruit del moderantisme polític va afavorir la gratuïtat relativa per a l'ensenyament primari, al mateix temps que la centralització, la uniformitat, el control i la llibertat limitada de l'ensenyament.

La maestra o Guía de educación práctica para las profesoras de instrucción primaria y madres de familia por D. Mariano Sánchez Ocaña.

Primer manual destinat exclusivament a les futures mestres.

1858 Es fa obligatòria la creació d'escoles de nenes als municipis de més de 500 habitants. Proposa l'apertura d'Escoles Normals de dones per a preparar acadèmicament les mestres. Aquestes mesures són fruit d'un liberalisme moderat de caire centralitzador, per a exercir una funció de control.

L'ensenyament primari públic depenia de les diputacions i ajuntaments.

La major part de les escoles eren de l'església.

24 de febrer. Reial Ordre en virtut de la qual es crea l'Escola Normal Central de dones Mestres de Madrid.

1860 Reial Ordre de 13 de març per la qual s'autoritza la fundació de l'Escola de dones aspirants al Magisteri de Barcelona, va començar el seu funcionament gràcies a la iniciativa i col·laboració de la Sociedad Barcelonesa de Amigos de la Instrucción, el seu president Otó Fonoll era simultàniament director de l'Escola Normal dels Mestres. El dia 22 d'abril de 1860 s'inaugura el primer curs amb professorat majoritàriament masculí, a excepció de dues professores de Perfecció de Labors. Els dos primers anys aquesta Societat s'encarrega de la creació i del

sosteniment d'aquest establiment acadèmic, origen de l'Escola Normal de dones Mestres de la província de Barcelona.

1861 Fundació a Barcelona de l'Ateneu Català de la Classe Obrera, dirigit al llarg del Sexenni Democràtic (1868-1874) per Rafael Farga Pellicer.

1864 12 d'octubre, Orden de la Dirección General de Instrucción Pública, disposa que els aspirants a Escoles de Pàrvuls siguin casats o tinguin una dona de la seva pròpia família que li pugui servir d'auxiliar.

1868 Revolució liberal, la Gloriosa, Decret del 21 d'octubre del ministre de Foment, Ruiz Zorrilla pel qual les dones tindran accés a l'ensenyament secundari i superior, amb el consentiment previ de les autoritats, per matricular-se i assistir a les classes de Batxillerat i a la Universitat, però no obtindran els títols oficials ni podran exercir professionalment. Reben certificats de suficiència. No era obligatòria l'assistència a les classes dels establiments públics per a poder presentar-se als exàmens oficials com alumnes lliures, de fet, aquest decret va permetre l'estudi privat amb professors particulars de dones de la burgesia que van accedir al grau de batxillerat i, posteriorment, a la universitat.

28 de desembre de 1868, Faustina Sáez de Melgar, amb el suport de Fernando de Castro i Joaquina García Balmaseda, funda a Madrid l'Ateneo de Señoras, associació benèfica que organitza conferències nocturnes per a dones. Tractava de preparar les dones de la burgesia per tal d'accedir a l'ensenyament secundari i al mercat laboral. Només va poder funcionar entre els mesos de febrer a juny de 1869.

1869 Fernando de Castro, aleshores Rector de la Universitat Central de Madrid, organitza les *Conferencias Dominicales para la educación de la*

mujer celebrades a la mateixa universitat. Aquest cicle de conferències donarà lloc a la fundació de l'Escuela de Institutrices amb un pla d'estudis nou al desembre del mateix any i a l'interior de l'edifici de l'Escuela Normal Central de Maestras de Madrid.

1871 Fundació de l'ILE a Madrid (Institución Libre de Enseñanza) i creació de l'Asociación para la Enseñanza de la Mujer, encarregada a partir del juny de la direcció de l'Escuela de Institutrices. Més tard, aquesta mateixa associació crearà l'Escola de Comerç 1878, Correus i Telègrafs 1883 i Seccions d'Idiomes 1884.

1872 María Elena Maseras, primera dona que aconsegueix realitzar l'examen de grau per tal d'obtenir el títol de Batxillerat, expedit el 1875. Aquesta dona va ser també la primera universitària espanyola, es matricula entre 1872 i 1878 en la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona. Congrés de la Internacional Socialista de Saragossa el 1872, on es reivindica la llibertat i intel·ligència de les dones per part de l'anarquisme i l'educació mixta com a principi fonamental.

1876 Càtedra de pedagogia per a pàrvuls pel mètode de Froëbel (model intuïtiu).

Es modificarà el currículum de l'Escola Normal per a les mestres:

Cursos de lectura, escriptura, gramàtica, aritmètica, religió, pedagogia, labors - 1r. any

Nocions de geometria, geografia, història d'Espanya - 2n. any

No s'ensenya agricultura, indústria, comerç, història natural i ciències químiques perquè es consideraven coneixements masculins.

1878 Escuela de Comercio para Señoras, fundada a Madrid.

1881 15 de juliol La Ilustración española y americana "Construidas las escuelas, dotadas de mobiliario y material de enseñanza, hay que buscar diez mil maestras para la educación de los párvulos.

"Hay que pensar seriamente en organizar un profesorado de señoras que dirijan las escuelas de párvulos para que eduquen a los niños de cuatro a ocho años por el método ensayado con gran éxito, por el ilustre español D. Pablo Montesinos y por los respetables extranjeros M.M. Froëbel y Pestalozzi." article de Modesto Fernández González "Aprovechando a las viudas como educadoras."

1882 Reial Ordre del 16 de març, autoritza les dones a realitzar els estudis universitaris, en cas d'estar cursant el batxillerat aleshores, però prohibeix en el futur l'accés d'altres dones a l'ensenyament secundari i superior.

Maig de 1882, expedició dels primers títols universitaris a dones: Llicenciatura en medicina de Dolors Aleu i Martina Castells, ambdues es van doctorar a l'octubre i novembre de 1882 respectivament.

Reial Decret del 17 de març de 1882, el ministre de Foment José Luis Albareda confia a les dones en exclusiva la direcció de les Escoles de Pàrvuls i estableix un programa teòric i pràctic per a la formació de les futures mestres. Aquest Decret inclou un títol especial on s'esmenta la Junta de Senyores encarregades d'auxiliar el govern en serveis de Beneficència.

"aparte de la conveniencia de ensanchar sus horizontes y de preparar más amplio porvenir a la actividad de la mujer, su aptitud maravillosa y probada para el Magisterio, sus dotes y condiciones especiales en

relación con la idea de la familia y su cariñoso y proverbial instinto al amor de la infancia, justifican sobradamente la determinación de poner en sus manos la enseñanza de la niñez”.¹⁸⁸

Reial Decret, del 13 d'agost de 1882, reorganització de l'Escola Normal Central de Mestres de Madrid que amplia el currículum (amb les assignatures de francès, ciències, geografia i dret) exigit per a les mestres. Pla d'estudis semblant al de l'Escuela de Institutrices, contracta personal institucionista i modernitza els mètodes d'ensenyament i els materials pedagògics.

Reial Ordre del 27 d'agost de 1882, articles 11 i 12, l'exposició de matèries (a l'ensenyament primari) havia d'anar acompanyada del mètode intuïtiu.

Asociación de Institutrices y Profesoras de Comercio. Els objectius eren la defensa de la instrucció de la dona i la continuïtat de les activitats de formació intel·lectual.

Congreso Nacional Pedagógico de Madrid, intervenció de Giner en la polèmica de l'educació mixta. S'aprova que les dones s'encarreguessin de les escoles de Pàrvuls.

1883 6 de juliol, *Ley de nivelación salarial*, equiparació de salaris del treball docent de dones i d'homes. Fundació de l'Escola professional per a la dona (estudis de tall i confecció) de la Diputació de Barcelona.

¹⁸⁸ Real Decreto 17 de marzo de 1882, *Colección legislativa de primera enseñanza* (comprende desde 1º de enero de 1877 hasta 31 de diciembre de 1883), pàg. 621-622. Catherine JAGOE “La enseñanza femenina en la España decimonónica”. A: Catherine JAGOE; Alda BLANCO; Cristina ENRÍQUEZ de SALAMANCA *La mujer en los discursos de género. Textos y contextos en el siglo XIX*. Barcelona: Icària, 1998, pàg.128.

Reial Decret del 25 de setembre de 1883, autoritza les dones a cursar estudis secundaris privadament però no tindran accés als estudis universitaris.

1884 el decrets del 4 de juliol i el 3 de setembre són derogades les reformes del ministre Albareda pel seu successor, Alejandro Pidal y Mon. El decret del 4 de juliol va abolir per decret el dret exclusiu de les dones a dirigir les escoles de pàrvuls (17 de març de 1882). Les escoles de pàrvuls són considerades pel ministre, institucions benèfiques que preparen el nen per a la vida escolar, són gratuïtes i tenen nenes i nens entre els 3 i els 7 anys. Les escoles de pàrvuls es confien en exclusiva a les mestres i les auxiliars d'aquestes. Creació d'un Patronat General de les Escoles de Pàrvuls format per una Junta de Dames, encarregades d'auxiliar el govern en els serveis de Beneficència.

El decret del 3 de setembre assignava les places de les Escoles Normals de Mestres a professores, a excepció de l'ensenyament de religió. El professorat masculí va reclamar i van retornar als seus càrrecs fins a la reforma de 1887.

1888 Congreso Nacional Pedagógico organitzat per l'Associació de Mestres Públics de la Província de Barcelona. Aprovada una moció per gran majoria: el professorat de les Escoles Normals de dones Mestres ha de ser femení exclusivament i ha de percebre el mateix salari que els homes.

Reial ordre de l'11 de juny de 1888, les dones podien matricular-se a centres d'ensenyament mitjà i superior, sempre que obtinguessin el permís explícit de les autoritats acadèmiques.

1889 16 de setembre, Reial Decret reorganitzant l'Escola Normal Central de dones Mestres, a l'article 9 s'esmenten les classes impartides per professores.

Fundació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

1892 Fundació de l'Escola d'Institutius i Altres Carreres per a la Dona de la Societat Econòmica d'Amics del País de Barcelona. Oferien formació per a les professions d'institutius, comerç, telegrafia, telefonia, delineació, ensenyaments especials (taquigrafia, confecció de roba).

Defensa al Congrés Nacional Pedagògic de Madrid de l'aptitud de les dones per a l'accés a totes les carreres i professions.

1894 Curso de bibliotecarias y archiveras a Madrid.

1896 Conferències Dominicals sobre l'educació de la dona organitzades per l'Escola d'Institutius de Barcelona.

1898 23 de setembre, reconeixement oficial de la funció no estrictament professional de les Escoles Normals de Mestres, que supleen la demanda de moltes dones a la millora de la seva formació acadèmica amb l'oferta pública d'aquests centres d'ensenyament davant les dificultats d'accedir a altres centres d'ensenyament superior, com instituts de batxillerat i universitats.

1900 Creació del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts.

1901 Fundació de l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia sense segregació per sexes ni per classes socials, com a principi de la seva pedagogia.

1905 Fundació de les Cases del Poble (escoles i biblioteques) pel Partit Socialista.

1906 Fundació privada d'Escoles de Mestres per Joan Bardina, amb el suport de Prat de la Riba.

1906-1907 Asociación para la Enseñanza de la Mujer. Centro Iberoamericano de Cultura Popular Femenina y Escuela de Madres de Familia.

1909 28 de març Fundació de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la dona a Barcelona gràcies a la iniciativa de Francesca Bonnemaison.

Fundació de l'Escuela de Estudios Superiores de Magisterio amb l'objectiu de formar Professores per a les Escoles Normals. L'equip docent el formaven institucionistes.

1910 Reial Ordre del 8 de març, el ministre d'instrucció pública, Julio Burrell, permet que les dones es matriculin a la Universitat sense el consentiment de les autoritats, derogació de l'ordre de l'11 de juny de 1888, per la qual es demanava una llicència especial a les dones per a l'ingrés als centres d'ensenyament mitjà i superior.

Els Estatuts de la Institución Libre de Enseñanza de 1910 inclouen l'educació mixta.

Creació de l'Instituto de Segunda Enseñanza para la mujer, cursos de batxillerat a l'abast de les dones de Barcelona, de promoció paraestatal.

KARR, Carme *Curs de conferències a l'Ateneu Barcelonès. Cultura femenina. Estudi y orientacions.* Barcelona: Tip. L'avenç, 1910.

1911 Creació de la Direcció General d'Ensenyament Primari. Els sous del cos professional de l'ensenyament primari correrà a càrrec de l'Estat.

Fundació de l'Escuela Nueva per Manuel Núñez de Arenas (a les escoles s'impartia la doctrina socialista a més de les matèries curriculars).

Fundació de l'Escola de Labors i Oficis de la Dona de l'Ajuntament de Barcelona.

1914-1923 "plantejament de carreres especials per a la dona, dins el tipus professional mitjà" obra institucional de la Mancomunitat de Prat de la Ribera, partit de la Lliga Regionalista. S'obren estudis especials per a la dona, plantegen l'accés de les dones a determinades professions.

1915 Residència Femenina d'Estudiants, I.L.E.

1915-17 Fundació de l'Escola Superior de Bibliotecàries i de l'Escola d'Infermeres per la Mancomunitat de Catalunya.

1916 Carme Karr, Curs de conferències celebrat a l'Ateneu Barcelonès.

1917 Institut de Barcelona per a l'ensenyament secundari de la Dona.